

Gülşən Qalib qızı HÜSEYNZADƏ
Sumqayıt Dövlət Universitetinin doktorantı
E-mail: gulsen396@mail.ru

SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN DAYANIQLI İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi problemlərinin həlli yollarının müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bunun üçün sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişaf problemləri açıqlanmış və ümumiləşdirilmişdir. Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının gücləndirilməsindən ötrü daha təkmilləşdirilmiş mexanizmlərinin hazırlanmasının vacibliyi elmi arqumentlərlə verilmişdir. Müasir dövrdə sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətlilik problemlərinin və dayanıqlı inkişaf etməsi məsələlərinin kompleks şəkildə baxılmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır. Yeni çağırışlar nəzərə alınmaqla, sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təşkili üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın metodu olaraq bir qrup elmi metodlardan, o cümlədən, analiz, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir. Eyni zamanda, sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişaf problemlərinə dair elmi əsərlərdə olan fikirlərə də yer verilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri hazırkı şəraitdə sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının intensivləşdirilməsi üçün məqsədli strategiyaların və proqramların hazırlanmasında əldə olunmuş nəticələrdən istifadənin mümkünlüyü ilə izah olunur.

Açar sözlər: sənaye müəssisələri, dayanıqlı inkişaf, sənaye müəssisələrinin inkişaf problemləri, sənaye müəssisələrinin inkişaf perspektivləri, sənaye müəssisələrinin dayanıqlılıq məsələləri, sənaye müəssisələrinin inkişaf impulsları.

UOT: 336: 330.34

JEL: L52; L53; O14

Giriş

Qeyd edək ki, ölkənin və onun regionlarının dayanıqlı iqtisadi inkişafına yalnız sənaye, müəssisə və təşkilatlar kimi struktur elementlərin iqtisadi sabitliyi ilə nail olmaq mümkündür. Sənaye müəssisəsinin dayanıqlı inkişafı onun sahibi olduğu resurslardan istifadə hesabına, iqtisadi və sosial təkrar istehsal məqsədilə kifayət qədər gəlir əldə etmək əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı və satışı yolu ilə bazarda uzunmüddətli fəaliyyət göstərməsini nəzərdə tutur. Müəssisənin dayanıqlı inkişafı dedikdə, zaman məkanında hərəkət edən istehsal sisteminin heç bir təsir altında öz hərəkətidən yayınmamaq qabiliyyəti başa düşülür. Müəssisələrdə bütün istehsal prosesinin dayanıqlı inkişafa yönəldilməsi uzun müddət tələb edir. İstənilən müəssisənin dayanıqlı iqtisadi inkişafı ölkənin bütün təsərrüfat sisteminə nəinki öz potensialını qoruyub saxlamağa, həm də

onun keyfiyyət artımını və yeni rəqabətqabiliyyətli məhsullarla beynəlxalq bazarlara çıxışını təmin etməyə imkan verir [1]. Müəssisələrin dayanıqlı inkişafın elementləri ilə, xüsusən də istehlakçıların üstünlükləri, daxili iqtisadiyyatın dəstəklənməsi və bazarda rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilə məşğul olması zəruridir. Dayanıqlı inkişafın elementlərini tətbiq etməyən müəssisə, dayanıqlı inkişafın prinsip və elementlərini tətbiq edən müəssisələrlə rəqabət apara bilməyəcək [2, s.92].

Ümumiyyətlə, müəssisənin dayanıqlı iqtisadi inkişafı dayanıqlı inkişafın aşağıdakı komponentlərinin strateji və operativ idarə olunması prosesində əldə edilir: investisiya fəaliyyəti, onun texniki və texnoloji strukturunun rəqabət qabiliyyəti, məhsulların rəqabət qabiliyyəti, innovativ fəaliyyət, maliyyə sabitliyi, innovativ fəaliyyət qabiliyyəti və s. Müəssisənin dayanıqlı iqtisadi inkişafı bilavasitə ölkə iqtisadiyyatının

vəziyyəti ilə müəyyən edilən və obyektiv şəraitdən qaynaqlanan amillərdən asılıdır [3, s.5].

Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkışafının təmin olunması problemlərinin tədqiqi

Sənaye müəssisələrinin davamlılığı həm hər bir regionunun iqtisadiyyatının, həm də bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının davamlı artımını və maliyyə sabitliyini təmin edir. Maliyyə sabitliyi, yəni kapital strukturunun optimal nisbəti və çevikliyi, operativ idarəetmə prosesində və strateji planlaşdırma üfqiündə müəssisənin inkışafının dayanıqlılığının təmin edilməsində əsas amildir, çünki bu, kritik riskləri aradan qaldırmaq üçün müəssisənin yerləşdiyi şərtləri, habelə iflas üçün ilkin şərtləri qiymətləndirmək imkan verir. Bu baxımdan müəssisə üçün dayanıqlılığın ilkin iqtisadi həlqəsi onun maliyyə-iqtisadi sabitliyinin təmin edilməsidir.

Son zamanlar Azərbaycan iqtisadiyyatı koronavirus pandemiyasının nəticələrinə qarşı mübarizə şəraitində bir sıra problemlərlə üzləşib [4]. Belə arzuolunmaz şəraitdə fəaliyyət göstərən müəssisələr həm sabit iqtisadi göstəriciləri saxlamaq, həm də ümumilikdə bazarda qalmaq imkanları ilə bağlı problemləri aradan qaldırmağa məcbur olublar. Müvafiq olaraq, müəssisələrin qarşıya qoyulmuş fəaliyyət və dayanıqlı inkışaf məqsədlərinə nail olmaq üçün səy göstərməyə ehtiyacı var. Məhz dayanıqlı inkışaf mexanizmi müəssisələrə xarici mühitin təsirinə uyğunlaşmağa və gələcək inkışafı reallaşdırmağa imkan verir. Biznes mühiti daim dəyişir və dayanıqlı inkışaf siyasətini reallaşdırmaq məqsədilə müəssisə bu cür dəyişikliklərə hazır olmalı, onlara tez reaksiya vermək bacarığına malik olmalıdır. Bunun üçün xarici mühiti təhlil etməli, vəziyyətini nəzərə alaraq onun inkışafı üçün planlar qurmalıdır. Təbii ki, oxşar təhlil müəssisənin daxili mühiti ilə bağlı aparılmalıdır.

Müxtəlif dövrlərdə müəssisəyə təsir edən amillərdən asılı olaraq, onun maliyyə-iqtisadi vəziyyəti əlverişli (inkışaf edər) və ya əlverişsiz (müflisləşər) dəyişə bilər. Tədqiqatçıların fikrincə, sabit iqtisadiyyatı olan ölkələrdə müəssisələrin müflisləşməsinin 1/3 hissəsi xarici amillərlə, 2/3 hissəsi isə daxili amillərlə bağlıdır. Xarici amillər şərti olaraq makromühit (iqtisadi, siyasi, sosial, ekoloji) və mezo-mühit amillərinə (coğrafi bazarlar, istehlakçılar, rəqiblər, paylama kanalları, təchizatçılar) bölünür. Öz

növbəsində daxili amillərə müəssisənin mikromühit və nanomühit amilləri daxildir. Mikromühit amillərinə maliyyə-iqtisadi (müəssisənin ödəmə qabiliyyəti səviyyəsi, investisiyaların həcmi, öz və borc vəsaitlərinin nisbəti və s.), istehsal-texniki (müəssisənin istehsal güclərindən istifadə səviyyəsi, amortizasiya), sosial (işçilərin ixtisası, əmək haqqı səviyyəsi, iş şəraiti və rejimi və s.), müəssisənin özünün fəaliyyətindən asılı olan təşkilati, idarəetmə və digər amillər daxildir. Nanomühit amillərinə insanın maraqlarına və müəssisənin dayanıqlılığına təsir edən iqtisadi (əmək haqqı), sosial (sosial təminat), istehsal, təşkilati amillər daxildir.

Müəssisənin səmərəliliyinin nisbi göstəricisi isə gəlirlilikdir. Maliyyə təhlili aparılarkən cari maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən, problemləri, onun inkışaf imkanlarını və perspektivlərini müəyyən edən göstəricilər hesablanır. Təhlilin nəticələri idarəetmə qərarlarının qəbulu, biznes planının tərtib edilməsi üçün məlumat bazası kimi istifadə olunur. Həmçinin, bu məlumat investorlar, səhmdarlar və biznes sahibləri üçün vacibdir [5, s.371]. Müasir sənaye müəssisəsinin dayanıqlı inkışafının meyarları aşağıdakılar ola bilər: 1) tələb olunan inkışaf tempinə uyğun gələn yüksək innovativ potensial; 2) müəssisənin strateji inkışaf məqsədlərinə uyğun olaraq əqli mülkiyyəti idarə etmə bacarığı; 3) müəssisənin inkışaf perspektivləri nəzərə alınmaqla innovativ texnologiyanın tətbiqi imkanları və 4) restrukturizasiya əsasında müəssisənin inkışafının dayanıqlılığının artırılması imkanları.

Müəssisələrin dayanıqlı inkışafını şərtləndirən amillər arasında hazırda istehsal texnologiyasının əsaslı şəkildə yenilənməsinə, yeni məhsul növlərinin buraxılmasına səbəb olan innovasiya səviyyəsinin əldə edilməsi əsas yer tutur. İnnovativ inkışafın imkanları təkcə müəssisənin maliyyə vəziyyəti və resurs potensialının xüsusiyyətləri, regionda innovasiya infrastrukturunun inkışaf səviyyəsi ilə deyil, hər şeydən əvvəl mövcud idarəetmə üsulları ilə müəyyənləşdirilir [6]. Ölkə iqtisadiyyatının hazırkı iqtisadi modelində və idxalı əvəzləmə siyasətinin reallaşdırılması zərurəti fonunda sənaye müəssisələri yeni şəraitə uyğunlaşmaq və dayanıqlı inkışafa nail olmaq məcburiyyətində qalırlar. Ölkədə iqtisadi mühitin

mürəkkəbliyi müəssisələrin rəhbərlərini rəqabət qabiliyyətinə və iqtisadi cəhətdən müstəqil olmasına mane olan mümkün səhvlərin qarşısını almaq üçün bazar vəziyyətini və onun inkişaf meyillərini daha fəal və diqqətlə öyrənməyə stimullaşdırır. Müəssisənin potensialından istifadəsini optimallaşdırmaq üçün düzgün təşkil edilmiş idarəetmə fəaliyyəti təkcə onun fəaliyyətinin sabitliyinə deyil, həm də bir sıra amillərin mənfi təsiri şəraitində maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına şərait yaradacaqdır.

İqtisadi dayanıqlılığı təmin etmək üçün metodların hazırlanması prosesində müəssisə ətraf mühitin hansı amillərinin indiki dövrdə və gələcəkdə onun fəaliyyətinin nəticələrinə təsir göstərə biləcəyini özü müəyyənləşdirir. Xarici mühitin vəziyyəti müəssisə üçün önəm daşıyır, çünki ona münasibətdə xarici mühit obyektiv mühitdir, yəni müstəqil olaraq mövcuddur və bu, onun fəaliyyətində nəzərə alınmasının zərurətinə səbəb olur. Bu baxımdan müəssisənin fəaliyyətinin səmərəliliyi xarici mühitin bütün aspektlərinin düzgün nəzərə alınmasından asılıdır. Daxili mühitə müəssisənin əsas prosesləri və elementləri daxildir, onların vəziyyəti birlikdə həmin müəssisənin rəqabətqabiliyyətli və iqtisadi cəhətdən müstəqil olması potensialını və imkanlarını müəyyənləşdirir. Müəssisənin daxili mühit amillərinin təhlili aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır. 1. Maliyyə: aktivlərin strukturu və likvidliyinin, kapitalın strukturu, öz dövriyyə kapitalı ilə təminatının, gəlirlilik səviyyəsinin, investisiya layihələrinin gəlirliliyinin, dividend siyasətinin qiymətləndirilməsi. 2. İstehsal: əsas və dövriyyə vəsaitlərinin vəziyyəti və strukturu, məsrəflərin strukturu, keyfiyyətə nəzarət sisteminin təhlili. 3. Marketing: məhsul çeşidinin, qiymət siyasətinin, sifarişlər portfelinin, istehlakçıların diversifikasiya dərəcəsinin, istehlakçılarla hesablaşma siyasətinin, marketing araşdırmalarının təhlili. 4. Logistika: tədarük olunan xammalın keyfiyyətinin, tədarükün ritminin, müasir təchizat texnologiyalarından istifadənin, xammal təchizatının diversifikasiya səviyyəsinin qiymətləndirilməsi. 5. Investisiyalar: investisiya resurslarının mövcudluğunun, innovasiya fəallığı səviyyəsinin təhlili. 6. Kadrlar: idarəetmənin təşkilati strukturu, kadrların

motivasiyasının, əməyin ödənilməsi parametrlərinin, inkişaf strategiyasının mövcudluğunun, kadrların ixtisas və strukturunun təhlili. 7. Ekologiya: ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinin görülməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi [7, s.96-97].

Daxili mühit amillərinin təhlili və müəssisənin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi nəticələrinin etibarlılığı ilk öncə analitik baza kimi istifadə olunan məlumatların keyfiyyətindən asılıdır. Etibarlı mühasibat uçotu və maliyyə məlumatları yalnız müəssisə əməliyyat, mühasibat, idarəetmə, vergi və statistik uçot növlərini özündə birləşdirən effektiv mühasibat uçotu sisteminə malik olduqda əldə edilə bilər. Beləliklə, müxtəlif amillərin təhlili prosesində yaranan məlumat tədqiq olunan obyektlərin informasiya modellərini yaratmağa və onların köməyi ilə müxtəlif parametrlərdə mümkün dəyişiklikləri proqnozlaşdırmağa imkan verir. Bu cür qiymətləndirmələr müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin artımının etibarlı ölçüsüdür və müəyyən bir müəssisənin ümumi maliyyə vəziyyətinə keyfiyyətə təsir göstərməyə imkan verəcək və nəticədə onun dayanıqlı inkişafının idarə edilməsinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Ümumiyyətlə, ölkədə fəaliyyətdə olan müəssisələrin dayanıqlı inkişafı məqsədilə müxtəlif tədbirlərin görülməsini zəruri edir. Sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətli dayanıqlı inkişafı ETT-nin nailiyyətlərindən səmərəli istifadə hesabına reallaşdırılmalıdır ki, bu da rəqabətqabiliyyətli və yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalına münbit şərait yaradacaqdır. Bu işə ancaq yeni texnika və texnologiyaların əldə edilməsinin elmi təşkili və onların dərhal istehsalata tətbiqi ilə nail olmaq olar [8, s.22]. İnnovativ fəaliyyət müəssisənin dayanıqlı inkişafına və səmərəliliyinin artırılmasına ən böyük töhfə verən, ən perspektivli dəyişiklik növü və əsas inkişaf amili kimi xidmət edə bilər. İnnovasiya sahəsinin - elmin, yeni texnologiyaların, bilik tutumlu sənayelərin və innovasiyaları fəal şəkildə tətbiq edən müəssisələrin inkişaf səviyyəsi və onların dinamikliyi dayanıqlı iqtisadi artımda əsas təşkil edir.

Sənayenin dayanıqlı inkişafı onun innovasiya strategiyasının düzgün seçimindən və hazırlanmasından asılıdır. İnnovasiya strategiyasının hazırlanması aşağıdakı mərhələlərin

məcmusundan ibarətdir: müəssisənin ətraf mühitində innovasiya sahəsində mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi; müəssisənin innovasiya fəaliyyətini əks etdirən inkişaf göstəricilərinin təhlili; mövcud sənaye müəssisəsinin inkişafı ilə bağlı strategiyasının təhlili; müəssisənin inkişafı baxımından innovativ strategiyanın seçilməsi və reallaşdırılması. İnnovasiya fəaliyyətinin dayanıqlı inkişafın müəyyən edici amilinə intensiv çevrilməsi ilə sənaye müəssisəsinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının effektiv vasitəsi innovativ potensialdan istifadədir. Müəssisənin dayanıqlı inkişafı innovasiya sferasında resursların toplanması, seçilmiş prioritetlər çərçivəsində onlardan səmərəli istifadə edilməsi, yəni innovativ potensialın artırılması ilə təmin edilir. Müəssisələrin dayanıqlı inkişafının müasir dövrdə formalaşmış modeli elmi-texniki sferanın inkişaf proseslərinə sistemli inteqrasiyasını nəzərdə tutur. Həmçinin, dayanıqlı inkişafın zəruri ilkin şərti hesab edilən milli müəssisələrin innovativ potensialının artırılması prosesi innovativ xarakterli səmərəli qərarların qəbulu və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün rəsmiləşdirilmiş aparatın olmaması ilə üzləşir [9, s.41].

Yaxın perspektivdə sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi problemlərinin həlli istiqamətləri

Dayanıqlı inkişaf strategiyasının formalaşdırılması innovativ fəaliyyət sahələrinin, innovasiya layihələrinin həcmünün və strukturunun, onların həyata keçirilmə müddətlərinin, innovasiyaların idarə edilməsi üzrə təşkilati strukturların vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin seçilməsi və əsaslandırılmasını nəzərdə tutur. Xüsusi iqtisadi şəraitdə dayanıqlı inkişaf üçün ən rəşional strategiyanın seçilməsi prosesi innovasiya fəaliyyətinin bütün formalarının qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsaslanır. İnnovasiyaların tətbiqi müəssisənin əsas və köməkçi proseslərinin yenidən qurulmasını nəzərdə tutur, maya dəyərinin, amortizasiyanın ölçüsünün və strukturunun, xarici və daxili logistika, marketinq və idarəetmə proseslərinin dəyişdirilməsini tələb edir. Müəssisənin innovasiya potensialının təşkilati aspektini nəzərə alaraq qeyd edək ki, innovasiya həmişə risklə əlaqələndirilir ki, bu da bir sıra amillərin təsirindən yaranır və onların təsirini əvvəlcədən dəqiq

müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Ümumiyyətlə, innovasiya fəaliyyətində risk bazarda gözlənilən tələbi tapa bilməyən yeni əmtəə və xidmətlərin istehsalına, yeni texnika və texnologiyaların inkişafına investisiya qoyuluşu nəticəsində yaranan itkilərin ehtimalı kimi müəyyənləşdirilə bilər.

Sənaye müəssisələri innovasiyaları tətbiqi zamanı istehsal infrastrukturunun imkanlarını, bütün zəruri texnoloji parametrləri və innovasiya bazarının konyunkturasına uyğun gələn istiqamətləri nəzərə almalı, innovativ mühitin cəlbəediciliyinin artırılması və mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin gücləndirməlidirlər. Diqqət daha çox diqqət sənayedə innovativ yanaşmaların tətbiqi və innovasiya yönümlü müəssisə və birliklərin yaradılması problemlərinə yönəldilməlidir [10, s.30]. Sənaye müəssisələrinin öz inkişafının dayanıqlılığını təmin etməyə səy göstərəkən əsas vəzifəsi məqsədlərə nail olmaqla bərabər, fəaliyyətinin şaxələndirilməsi olmalıdır. Bu onunla bağlıdır ki, müasir müəssisə xarici mühitdə həddindən artıq turbuləntlik şəraitində fəaliyyət göstərir və onun dəyişikliklərinə daim uyğunlaşmalıdır ki, bu da əsasən şaxələndirmə strategiyalarının tətbiqi zamanı mümkündür. Beləliklə, müəssisələr dayanıqlı iqtisadi inkişaf strategiyasını formalaşdırmalıdırlar [11, s.131]. Sənaye müəssisəsinin inkişafı üçün innovativ mexanizmlər sistemində şaxələndirmə mexanizmi mühüm rol oynayır. Sənayenin dayanıqlı inkişafı xeyli dərəcədə onun şaxələndirilməsi səviyyəsindən asılıdır. Sənaye istehsalının şaxələndirilməsi bir-biri ilə əlaqəsi olmayan istehsal növlərinin eyni anda inkişafı, bir müəssisə, firma, trest, holdinq, konsern çərçivəsində istehsal olunan məhsulların çeşidinin genişləndirilməsidir.

Şaxələndirmənin əsas məqsədi bazardakı mövqeləri möhkəmləndirmək və rəqabət üstünlüklərini gücləndirməklə mənfəəti artırmaqdır. Eyni zamanda, rəqabət üstünlüklərinin formalaşdırılması yolları və onların stimulları müxtəlifdir. Şaxələndirmənin əlaqəli və əlaqəsiz olmaqla iki əsas növü vardır. Əlaqəli şaxələndirmə fəaliyyətində mövcud biznes sahələri ilə əlaqəli olan yeni sahələrin yaradılmasıdır. Əlaqəsiz şaxələndirmə artıq həyata keçirilənlərlə birbaşa əlaqəli olmayan prinsipial olaraq yeni fəaliyyət sahələrini əhatə edir [12, s.126].

Şaxələndirmənin təsiri müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılması, insan amilindən istifadənin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və dövlət idarəetmə sahəsində səmərəli sistemin yaradılması sahəsindəki müsbət dəyişikliklərlə ifadə olunur. Şaxələndirmənin reallaşdırılması mexanizmləri orta və uzunmüddətli perspektivlərinə görə fərqlənir. Ortamüddətli dövrdə şaxələndirmə mövcud sənaye müəssisələrinin inkişafına təbii rentanın alınması üçün vergi və gömrük mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, ixraca dəstək sisteminin yaradılması, sənaye istehsalının inkişafı, biznesin dəstəklənməsi və s. kimi hallarda əhəmiyyətli stimullaşdırıcı təsir göstərə bilər. Uzunmüddətli perspektivdə isə bu təsir müəssisələrin maliyyələşdirilməsinin dəstəklənməsində, hərbi və mülki təyinatlı məhsul istehsalı baxımından texnologiyalar axınının qarşılıqlı şəkildə stimullaşdırılmasında, xidmət sektorunun və infrastrukturalarının inkişafında özünü göstərəcəkdir [13, s.51].

Son zamanlar iqtisadi əlaqələrin inkişafı şaxələndirmənin idarə edilməsi probleminə yenidən maraq doğurmuşdur, çünki istehsalda şaxələndirmə transformasiyaları mexanizmi bəzə qərar vermədən və qəbul edilmiş qərarların nəticələrini qiymətləndirmədən sənaye müəssisələrinin rəqabət üstünlükləri əldə etməsi mümkün deyil [14]. Rəqabətli bazar mühitinin daimi dəyişkənliyi davamlı şaxələndirmə dövründə müəssisənin idarə edilməsi məqsədilə bir sıra vəzifələrin həlli zərurətini müəyyənləşdirir [15]. Şaxələndirməni reallaşdırarkən müəssisənin fəaliyyəti sahəsində səmərəli idarəetmə qərarlarının qəbulu mexanizmi lazımdır. Bazar şəraitində müflisləşmənin qarşısını almaq, istehsalın səmərəliliyini artırmaq və iqtisadi səmərə əldə etmək məqsədilə şaxələndirmədən istifadə olunur. Bu problemlərin həlli əsasən müəssisələrin həm texnoloji, həm də təşkilati inkişafın innovativ amillərinin səmərəli reallaşdırılmasını təmin edən effektiv innovativ mexanizmlərin formalaşdırılmasından keçir.

Ümumilikdə şaxələndirmə müəssisənin biznes tsiklində artımın təmin edilməsində, risklərin azaldılmasında və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında maraqlı olan sənaye müəssisələrinin mühüm iqtisadi strategiyalarından biri kimi görünür. Sənaye müəssisələrinin sağ qalmasını təmin etmək üçün şaxələndirmə strategiyası da vacibdir. Şaxələndirmə sənaye

müəssisəsinin iqtisadi-maliyyə vəziyyətinə müsbət təsir göstərməli olduğundan, dəyişikliklərin əsas istiqaməti istehsalın modernləşdirilməsi olmalıdır.

Nəticə

Beləliklə, müəssisə fəaliyyətinin şaxələndirilməsini onun dayanıqlı inkişafının idarə edilməsi vasitəsi kimi nəzərdən keçirmək məqsəduyğundur, çünki şaxələndirmə növləri müəssisənin əhatə dairəsindən, ölçüsündən, resurslarından və strateji məqsədlərindən asılıdır. Yuxarıdakılara əsaslanaraq sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişaf sahəsində yarana biləcək problemləri və onların həlli yollarını ümumiləşdirə bilərik:

1. Sənayenin dayanıqlı inkişafı bunun üçün müvafiq dayanıqlı inkişaf proqramlarının hazırlanması zəruridir. Davamlı inkişaf proqramlarının reallaşdırılması mexanizmində bir-biri ilə əlaqəli elementlər müəssisə işçilərinin sosial səviyyəsinin, istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, təşkilatın iqtisadi göstəricilərinin dinamik artımının təmin edilməsinə yönəldilməlidir.

2. Sənayenin davamlılığının inkişafı onun idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Sənayenin davamlı inkişafın idarə edilməsi mexanizminə aşağıdakılar daxil edilməlidir: istehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətli texniki-iqtisadi parametrləri və göstəriciləri; resurslardan səmərəli istifadə; iqtisadi artım hesabına maliyyə göstəricilərinin artımı; müəssisənin ümumi maliyyə rifahının yüksəlməsi ilə əlverişli iş şəraitinin yaradılması, əmək haqqının artırılması; yeniliklərin tətbiqi.

3. Sənayenin davamlı inkişafı onun şaxələndirilməsini zəruri edir. Bunun üçün sənaye müəssisələrinin şaxələndirmə strategiyası hazırlanmalı və onun reallaşdırılması üçün maliyyə mənbələrinin cəlb edilməsi stimullaşdırılmalıdır və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Aliyev, Sh.T. Strategic role of Sumgayit in the development of petrochemical industry of Azerbaijan /The International Conference on Actual Problems of Chemical Engineering - APCE 2020. - Azerbaijan State of Oil and Industry University. 24-25 december 2020 - P. 430-435. <http://apce->

conf.asoiu.edu.az/public/assets/front/img/%C4%B0nternational Confrence on Actual Problems of Cemical Engineering.pdf. <http://apce-conf.asoiu.edu.az/public/assets/front/img/%C4%B0nternational Confrence on Actual Problems of Cemical Engineering.pdf>.

2. Jánošová, P. Sustainable activities in manufacturing enterprises: Consumers' expectations / P. Jánošová // *The Manager*. – 2021. – Vol. 12, No. 1. – P. 91-101.

3. Гапеева-Сергейчик, О.О. Устойчивое экономическое развитие производственных предприятий: факторы, показатели и методы оценки / О.О.Гапеева-Сергейчик // *Бухгалтерский учет и анализ*. – 2015. – № 4(220). – С. 3-7.

4. Əliyev, Ş.T. Pandemiya və postpandemiya dövründə Azərbaycanı iqtisadi təhlükəsizliyin aktual məsələləri // “Xəbərlər”, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, 2020, №5, Səh. 5-12.

<http://economics.com.az/index.php/kitabxana/bizim-s-ri-r/jurnalla/xeberler/item/2126-amea-n-n-khaebaerlaeri-izhtisadiyyat-seriyas-zhurnal-n-n-2020-5-say.html>.

http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2020_5/1.Shafa.pdf.

5. Эльгайтарова, Н.Т. Оценка финансово-экономических показателей, как инструмент поиска путей устойчивого развития предприятия / Н.Т.Эльгайтарова, С.А.Аслаханова // *Естественно-гуманитарные исследования*. – 2021. № 38(6). – С. 370-374.

6. Aliyev, Sh.T. Strategic aspects of diversification and export potential increase of the non-oil industry in Azerbaijan / *Economic and Social Development-55th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Varazdin Development and Entrepreneurship Agency and University North in cooperation with Azerbaijan State University of Economics (UNEC) Faculty of Management University of Warsaw Faculty of Law, Economics and Social Sciences Sale - Mohammed V University in Rabat Polytechnic of Medimurje in Cakovec. 18-19 June 2020, Volume 4. p. 30-39 (Web of science)*. <https://www.proquest.com/openview/6e3b4fee1b1bdf05baed60721eb258f6d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2033472>.

7. Шелобаева, И.С. Оценка изменений состояния внешней и внутренней среды как фактор устойчивого развития предприятия / И.С. Шелобаева // *Вестник Тульского филиала Финуниверситета*. – 2019. № 1-1. – с. 94-98.

8. Əfəndiyev, S.Q. Azərbaycanın emal sənayesi müəssisələrinin iqtisadi inkişafda rolu və onun təkmilləşdirilməsi mexanizmləri. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, Gəncə, 2021, 28 s.

9. Абдуллаева, М.Н. Анализ устойчивого развития предприятия на основе повышения его инновационного потенциала в Узбекистане // . – 2017. – No. 1(25). – P. 40-45.

10. Mahmudova, L.F. Azərbaycanı strateji innovasiya fəaliyyətinin investisiya-maliyyə təminatının aktual məsələləri. *Audit* – 2019. № 4, Cild 26, 2019, s.24-36.

11. Брагина, А.В. Инструменты формирования стратегии устойчивого развития предприятия на основе диверсификации / А.В.Брагина, М.Г.Клевцова // *Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент*. – 2019. – Т. 9, № 6(35). – с. 126-134.

12. Рудовская, В.В. Диверсификация как фактор устойчивого развития предприятия / В. В. Рудовская // *Results of research activities 2018: inventions, methods, innovations: Сборник материалов XLII Международной научно-практической конференции, Москва, 17 декабря 2018*. – С. 126-128.

13. Naciyeva, N.R. Yeni şəraitdə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsi istiqamətləri. AMEA-nın Xəbərləri. *İqtisadiyyat seriyası 2021 (noyabr-dekabr)*, s.46-54.

14. Aliyev, Sh.T. Actual Issues and Perspectives of the Economic Model Development of Azerbaijan in Present Conditions. *Monography. Unibook Peleman Industries, Alpharetta, Georgia, USA, 2010.* - 204 p.

15. Əliyev, Ş.T. Azad iqtisadi zonaların inkişafının aktual aspektləri. *Monoqrafiya. Sumqayıt: SDU-nun redaksiya və nəşr işləri şöbəsi*, – 2022, – 422 s.

Гюльшан Галиб гызы ГУСЕЙНЗАДЕ

Докторант Сумгаитского Государственного Университета

E-mail: gulsen396@mail.ru**ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ****Резюме**

Целью исследования является определение путей решения проблем обеспечения устойчивого развития промышленных предприятий. Для этого раскрыта и обобщена сущность проблем устойчивого развития промышленных предприятий. Дана научная аргументация необходимости совершенствования механизмов усиления устойчивого развития промышленных предприятий. Обоснована важность комплексного рассмотрения вопросов устойчивого развития и решения проблем конкурентоспособности промышленных предприятий в нынешних условиях. Подготовлен ряд рекомендаций и даны предложения по интенсификации устойчивого развития промышленных предприятий с учетом новых вызовов.

Методы исследования состоят из ряда научных методов - анализа, синтеза, сравнения и обобщения. Кроме того, учтены научные предположения ряда исследователей, изучающих проблемы обеспечения устойчивого развития промышленных предприятий.

Результаты исследования объясняются в возможности эффективного использования полученных научных результатов в ходе исследования с дальнейшим применением в подготовке целевых программ и концепций в процессах интенсификации устойчивого развития промышленных предприятий.

Ключевые слова: промышленные предприятия, устойчивое развитие, проблемы устойчивого развития, проблемы обеспечения устойчивости предприятий, механизмы устойчивости промышленных предприятий, перспективы развития промышленных предприятий.

Gulshan Galib HUSEYNZADE

Doctoral student of Sumgait State University

E-mail: gulsen396@mail.ru**CHALLENGES OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL
ENTERPRISES****Summary**

The purpose of the research is to identify ways to solve the problems of ensuring the sustainable development of industrial enterprises. For this, the essence of the problems of sustainable development of industrial enterprises is disclosed and summarized. A scientific argument was given on the need to improve the mechanisms for strengthening the sustainable development of industrial enterprises. The importance of a comprehensive consideration of sustainable development issues and solving the problems of competitiveness of industrial enterprises in the current conditions is justified. A number of recommendations and proposals to intensify the sustainable development of industrial enterprises are given.